

Horvat, Šandor

(ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ, Szombathely/Sambotel, Magyarország)

EUHARISTIJA U MAĐARSKIM, HRVATSKIM I SLOVENSKIM ARHAIČNIM PUČKIM MOLITVAMA

Abstract:

Eucharist has a double meaning: a) the Eucharistic feast, b) the body and blood of Christ. Some communities, some peoples may have different emotional and intellectual attitudes towards the Eucharist. Based on the archaic folk prayers of Hungary, Croatia and Slovenia, this paper will present these differences and similarities. In this way, in addition to characterising the communities, the historical development and changes in religious devotion are, in part, revealed.

In the Hungarian archaic prayers, the Eucharist is mainly represented by the Grail motif, in Croatian prayers the emphasis is on the Grail motif's blood drops turning into roses and listening to the Mass, while in Slovene prayers the main aim is to avoid the death of the sleeping person, so that he or she does not pass into the afterlife without receiving the Holy Communion. The paper also reveals further similarities and differences, and in this way also the spiritual and mental history of the three neighbouring and partly coexisting peoples.

Keywords: eucharist, archaic folk prayer, archaic prayer motifs, Hungarian, Croatian, and Slovenian spiritual history

Uvod

Mogli bismo misliti da dvostruko tumačenje euharistije – a) euharistijske gozbe i b) tijela i krvi Kristove – i s njom povezani emocionalni i misaoni svijet – može se samo jednosmjerno stvoriti, doživjeti, tumačiti.

Ne želimo ulaziti u etnopsihologiju, ali moramo uzeti u obzir da pojedine etnografske skupine i razne tradicijske zajednice, prilagođavajući se vlastitim vrijednostima, i u ovom slučaju ističu pojedine elemente koji se kod drugih zajednica u njihovoj pučkoj pobožnosti i ne spominju. Kod naroda koji žive u susjedstvu, a dijelom i zajedno, možemo na to još plastičnije ukazati, ako se ova pretpostavka nakon konkretnih analiza pokaže točnom. Različiti pristupi mogu se shvatiti i nijansama a ne samo velekim suprotnostima. Suptilna, nijansirana odstupanja također mogu biti značajna; ona nas potiču na dublje poznavanje određene zajednice.

Na sljedećim stranicama ne provodimo teološku analizu, već etnološkom metodologijom uspoređujemo dijelove mađarskih, hrvatskih i slovenskih arhaičnih pučkih molitava koji se tiču euharistije kako bismo otkrili sličnosti i razlike u predodžbi zajednica različitih naroda o euharistiji. Ova metoda, osim opisa duhovnosti vjerskih zajednica, omogućit će nam da donekle otkrijemo povijesni razvoj i promjene pučke pobožnosti.

Premda je Zsuzsanna Erdélyi, stručnjakinja koja je prepoznala i definirala novi žanr folklor, još 1992. žalila zbog nedostatka građe potrebne za komparativna istraživanja, citirala je mnoge primjere koje je prikupila – među ostalima – od Hrvata i Slovenaca u Mađarskoj, a na terenu ju je povremeno pratio autor ovog teksta.¹

Mađarska građa

1. Motiv svetoga grala: sakupljena sveta krv Kristova

Osnovni dio molitve:

*„Krist je progonjen,
Razapet je na visok križ,
Ispuštaju mu svetu krv,
Anđeli ju prikupljaju,
Stave ju u sveti sakrament,
Stavljaju pred Boga.”*
(*Alsóbodok, Slovačka*)

Sveti gral jedan je od najistaknutijih motiva u prikazu euharistije u mađarskim molitvicama. Vilmos Táncczos motiv buđenja (kod pijetla) i motiv svetoga grala promatra kao dva dijela jedne likovne cjeline – naime, u poziciji na početku molitve.² Njegovu rasprostranjenost možemo uočiti na cijelom mađarskom govornom području, ponegdje se – primjerice kod Mađara u Moldaviji – rijetko javlja.

Srž je motiva svetoga grala: anđeli pokupe Isusovu krv koja kapa – odnesu ju u Nebo. Zbog iskrivljenih verzija ranih tekstova postoji mnogo različitih naziva za ono u što anđeli sakupljaju Isusovu krv. Neki primjeri: „Stavili ju u Horium” (Nagylozs),³ „Stavili ju u zlatni kalež” (Apátfalva),⁴ „Stavili ju u mrežu” (Mikófalva),⁵ „Stavili ju na svetu ’kolon’(?)-ploču” (Péliszentkereszt),⁶ „Stavili ju u ’Káriom’” (Töröcske),⁷

¹ ERDÉLYI 1991–1992. 75. Monografija autorice kojom se predstavila znanstvenoj i široj publici: ERDÉLYI 1976. (Prvo, kraće izdanje je izašlo a županijskom izdanju u Kaposváru 1974.; a prošireno izdanje: ERDÉLYI 1999.)

² Táncczos je analizirao arhaične molitve koje je sakupio kod Čango-Mađara u rumunjskom dijelu Moldavije oslanjajući se na arhetipsku psihologiju Carla Gustava Junga. Jung je govorio o arhetipovima koji su stvoreni od praslike kolektivnog nesvjesnoga. Táncczos je dokazao da su arhaične molitve Čango-Mađara stvorene kroz simbolizacije ovim arhetipovima. Interpretaciju mitoloških i religijskih simbola ovim putem započeli su već Mircea Eliade i Gilbert Durand. Vidi: Táncczos 2000.; Táncczos 2001.; Táncczos 1999.

³ Erdélyi 1999. 253.

⁴ Erdélyi 1999. 277.–278.

⁵ Erdélyi 1999. 301.

⁶ Erdélyi 1999. 320.

⁷ Erdélyi 1999. 341.

„Sabrali ju u olovo (?), / Izlili ju u kalež” (Maroslele),⁸ „Izlili ju u zlatnu zdjelu” (Berzence).⁹ Također možemo pronaći nekoliko različitih izraza za odvođenje u Nebo: „Odveli ju u sveti sakrament, / Stavljali ju pred Gospodina Boga” (Alsóbodok),¹⁰ „Doveli ju u Sveti grad, / Stavljali ju pred Isusa” (Alsóbodok),¹¹ „Stavljali ju pred Oca Boga” (Nagyberény),¹² „Dovedena je u Jeruzalem” (Tengőd).¹³

Zsuzsanna Erdélyi definirala je sveti gral na sljedeći način: „Sama riječ Gral označava široku, ravnu posudu u obliku ploče. (...) Gral je u srednjovjekovnoj literaturi čudesna posuda od jaspisa i smaragda kojom su u vrijeme Kristova uskrsnuća anđeli lebdjeli između neba i zemlje. (...) Kao kršćanski simbol Gral je liturgijska posuda, sveta relikvija i znak euharistije. To je najapstraktniji simbol srednjovjekovnog skupa simbola Svjetlo-Krist-Crkva. Evocira predsluku svete pričesti na Posljednjoj večeri, otajstvo preobraženja, ali i Kristovu krvnu žrtvu. Zajedno, negacija, dakle spasenje, vječni život.”¹⁴

Ukratko, može se reći da je gral znak i simbol spasenja i njegova obrednog proživljavanja, euharistije – a mogli bismo nastaviti s karakterizacijama i definicijama ovisno o kvaliteti ispunjenja slike koju vidimo ili u koju vjerujemo.

Kao varijante gornje teme moramo se prisjetiti molitve svete Margarete u kojoj se za pranje koriste 3 kapi Djevičina mlijeka / 3 kapi Isusove krvi (ili njihove varijacije).

Osnovni dio molitve:

*„Krenula je na put sveta djevojka Margareta,
Ona nosi zdjele Krista Gospodina našega,
Trideset i tri svete kapi njegove krvi,
Veo Blažene Djevice Marije,
Krunicu od sedam lakata.
(Frumósza, Rumunjska)¹⁵*

2. Zora - Marija - rođenje Isusovo - živa hostija

Vežu zore i žive hostije predstavlja sljedeći tip.

Osnovni dio molitve:

*„Oh jutro
Prekrasno zlatno jutro!
U kom počiva Blažena Djevica Marija.
Od Gospoda rođen,
Od njega je potisnut pakao,
Dat ću ti živu hostiju,
Petar i Pavao drže svoju pozlaćenu misu*

⁸ Erdélyi 1999. 384.

⁹ Erdélyi 1999. 424–425.

¹⁰ Erdélyi 1999. 251.

¹¹ Erdélyi 1999. 257.

¹² Erdélyi 1999. 270.

¹³ Erdélyi 1999. 377.

¹⁴ Erdélyi 1976. 163–164.

¹⁵ Harangozó 1998. 179.

*Daj, kaži ovo mojoj Blaženoj Djevici Mariji,
Što je to da slušaju pozlaćenu misu?
O, Petre i Pavle!
Kako ne bi slušala kad je danas već cijeli treći dan
Da sam izgubila Božjega Sina, svog svijetlog Isusa Krista.
iskorači preko praga
Pogledaj na „Gecsenyi” (= getsemanski vrt?) planine!
Tamo ćeš vidjeti Božjega Sina svog, (...)”
(Rimóc)¹⁶*

„Slika Marije koja počiva u zori” je kod Tánczosa prethodni motiv grala. Kako piše Tánczos: „Sadržajni elementi slike su sljedeći: Gospodin se rađa od Marije koja počiva u zoru, time se slomi pakao, nebo se raduje, Božji sveti slave rođeno božanstvo.”¹⁷

Tumačenje „žive hostije” usko je povezano s motivom „vjeroispovijest Boga pričešćenog čovjeka”, kako je rekao Tánczos.¹⁸ „Živa hostija” djeluje u čovjeku kao što je to u jednoj od pustinjaških inačica molitve: „Vjerujem u jednoga Boga, / Uzdam se u dobroga Boga, / Neka se dobri Bog nastani u našim dušama!”¹⁹

U Tánczosevu tumačenju epiteti „živa hostija” i „lijep cvijet” su sinonimi: „oba pojma su metafora za Kristovo tijelo koje visi na križu. Prvi je povezan sa slikom euharistije, a uz drugi se povezuje slika cvijeta križa, poznata iz pučkog vjerovanja, iz vjerskog folklora.

Sadržaj slikovne cjeline: vjernik se moleći navedenim metaforama obraća Spasitelju, nudi mu svoju dušu i od njega očekuje spasenje.”²⁰ Kod Tánczosa je to 16. slika, tj. „Metafore spasonosne euharistije (K:16)”.

O „lijepom cvijetu” možemo naći i druge simboličke slike: to može biti živi cvijet koji cvate iz Kristove krvi, tj. prekrasni cvijet pšenice - prekrasni cvijet vinove loze, koji zauzvrat postaju tijelo i krv Krista u svetoj misi. A ovom temom – s prekrasnim cvijetom karanfila dodanim u retku, već smo kod dobro poznate pjesme „Suparništvo cvijeća”, jedne od poznatijih pjesama Ivanja. Ali do te obredne pjesme možemo doći i preko hrvatskih i slovenskih tekstova sličnog sadržaja.

3. Suparništvo cvijeća

Pjevana molitva ili certamen, odnosno obredna pjesma, koju je zabilježio Zoltán Kallós u naselju Krizba:

*U pšeničnom polju
Tri vrste cvijeća,
Prvi cvijet
Prekrasan cvijet pšenice.*

¹⁶ Erdélyi 1999. 287.

¹⁷ Tánczos 2001. 179.

¹⁸ Tánczos 2001. 192.

¹⁹ Tánczos 2001. 192.

²⁰ Tánczos 2001. 187.

*Drugi cvijet
Lijepi cvijet vinove loze,
Treći cvijet
Prekrasan cvijet karanfila.*

*Riječ reče, odgovori
Lijepi cvijet pšenice:
“Ljepši sam, bolji sam
Od sveg cvijeća,*

*Zato što me stave
Na oltar, na sveto mjesto,
Zovu me
sveto tijelo Isusa.”*

*Odgovori njemu
Prekrasan cvijet vinove loze:
“Ljepši sam, bolji sam
Od sveg cvijeća,*

*Zato što me stave
Na oltar, na sveto mjesto,
Zovu me
sveta krv Isusa.”*

*Odgovori njemu
Prekrasan cvijet karanfila:
“Ljepši sam, bolji sam
Od sveg cvijeća,*

*Jer me беру
Vežu me u buket,
Stavljaju me na šesir
ispraznih momaka.”²¹*

U tumačenju suparništva cvijeća istraživači ističu prvenstveno srednjovjekovni žanr certamena (natjecanje, rasprava); jedan dio tog žanra predstavlja poeziju sa simbolikom cvijeća. Umjesto da se klasificira kao balada, većina istraživača smatra je populariziranom inačicom latinske poezije golijarda. U selima geografske regije bivše povijesne Mađarske, Zoborvidéka, pjevala se za vrijeme paljenja ivanjskoga krijesa. U bazi podataka o narodnoj glazbi Muzikološkog instituta Mađarske akademije znanosti postoji 17 inačica,²² od kojih je 11 zabilježeno u Nitrianskom kraju današnje Slovačke, u kojem se nalazi i Zoborvidék, a 5 u Transilvaniji.

²¹ Kallós 1971. 542–543.

²² Vargyas1976. 575.

Iz mađarskog folklora poznajemo i mnoge inačice posebne vrste dijaloških, baladičnih cvjetnih pjesama, pjesme o nadmetanju cvijeća.

Međutim, Ferenc Kanyaró već 1899. godine bio je mišljenja da je pjesma o suparništvu cvijeća nastala u protestantskom duhu te je istaknuo religijsku simboliku pjesme.²³ Točnije, ovako se izrazio nakon Pála Gyulaija, koji je narodnu pjesmu ove tematike, koja je bila objavljena u Zbirci mađarske narodne poezije, zapisao: „Pjesma takve tematike i strukture rijetka je, gotovo bez premca u mađarskoj narodnoj poeziji. Produkt je protestantskog (kalvinističkog ili unitarističkog) duha naroda, jer se kod njih dijeli kruh i vino Večere Gospodnje, kao simbol tijela i krvi Kristove. Svećenik koji dijeli večeru Gospodnju izvodi ovu ceremoniju između citata iz Biblije: „Uzmite, jedite, ovo je tijelo moje“. „Ovo je krv moja koja se prolijeva za oprostjenje grijeha mnogima.“ To je ono na što cilja pjesma i treba je shvatiti u ovom smislu: „Ovo je tijelo Kristovo;“ „Ovo je krv Kristova.“

Neozbiljnima se to može svidjeti, ali ne i to da cvijet koji djevojke stavljaju u šešir ljubavniku bude u skladu s kruhom i vinom, svetim simbolima. Cvijet je također simbol, simbol nevinosti i čiste ljubavi; nosi se također u crkvu za djevojke i kao ukras za ceremoniju i tek onda se pričvrsti na šešir njihova ljubavnika²⁴ Zatim navodi da je učitelj prikupio tamo objavljenu inačicu u Marosszéku, a citira pitalicu iz regije Kereszturiszék koju je zabilježio János Kriza: „Cvijet na brdu pita onog u polju, kada će se sresti? Ovaj šalje poruku natrag: „Na Miholju na grani bora i na grani konoplje.“ Kriza objašnjava ovu pitalicu nejasnog značenja da cvijet pšenice (cvijet u polju) šalje poruku cvijetu vinove loze (cvijet u gori), da se susreću na grani bora i grani konoplje na Miholju: „jer – nastavlja Kriza – unitaristi tog dana uzimaju večeru Gospodnju s borovog stola (misli se na stol Gospodnji), koji je pokrit stolnjakom tkanim od konoplje“²⁵

Kanyaró izvodi svoj zaključak ovako: „Kao što se vidi iz ovog tumačenja, od duhovitih zagonetki staraca do lijepog grma karanfila zaljubljenih samo je jedan korak.“²⁶

Prisjetimo se prvog stiha teksta iz Marosszéka:

„Tri su vrste cvijeća u polju pšenice.

Riječi reče lijepi cvijet pšenice:

„Ljepši sam, bolji sam od tebe“

Skinu me i odvedu u crkvu;

Svi mi govore: Ovo je tijelo Kristovo!

Svi mi govore: Ovo je tijelo Kristovo!“²⁷

O simboličkom značenju karanfila znamo da ima i snažno sakralno značenje: kao simbol duboke ljubavi često se koristio u prikazima supružnika u kasnom srednjem vijeku te se odnosio i na mistične zaruke Krista i Djevice. A kako je već

²³ Kanyaró 1899. 117 – 119. = http://epa.oszk.hu/02100/02175/00128/pdf/Unitarius_Kozlony_1899_04.pdf - O Ferencu Kanyaróju vidi: Olosz 2001. 121–134.

²⁴ Arany – Gyulai 1871. 564–565.

²⁵ Kriza 1911. 348.–349.

²⁶ Kanyaró 1899. 118.

²⁷ Kanyaró 1899. 117.

davno bila zamijećena sličnost karanfila i čavla, karanfil je simbolizirao i raspeće: dakle bio je i simbol muke Isusa.²⁸

Polikárp Radó je o korištenju bijelih karanfila u ukrašavanju mlade mise objasnio da je to stara mađarska srednjovjekovna tradicija, a Lukács Pécsi je razložio 1591. godine simbolično značenje ovako: „Značenje karanfila: mi stvarno poznajemo Boga i Božju riječ. To je boja radosti i duhovnog braka, koji je svećenikovu dušu zaručio s Kristom.”²⁹ Lukács Pécsi sastavio je na mađarskom jeziku knjigu pod naslovom „Kruna kršćanskih djevice”, zapravo prijevod njemačke knjige Lucasa Martinija objavljene u Pragu 1581. godine. Vjerojatno je bila prva knjiga o odgoju djevojčica, koju je sastavio Martini. Koristi simboliku dvadeset biljaka za moralne vrijednosti, prema kojima se moraju odgojiti djevojčice čiste duše; među njima je druga biljka karanfil, simbol „radosti i ljubavi prema Božjoj riječi i službi”.³⁰

4. Crkva - XY služi misu u njoj - Marija sjedi/plače tamo

Mađarske arhaične molitve tipa „u crkvi XY drži misu i tamo sjedi – ili plače – Djevica Marija” često počinju „crvenom zorom” (i inačice). U njima se pojavljuje i slika „živa hostija, Gospodin Bog”. Dakle, središnji dio svete mise je preobraženi kruh, „živa hostija”. A Marija, u crkvi sjedeći ili plačući, obavještava onog koji nju pita da već tri dana nije vidjela svoga Sina, a to znači da je otajstvo otkupljenja počelo. Zajednica vjernika tu će tajnu doživjeti u svetoj misi, u crkvi. Zgusnutim simbolima molitvice doziva se samo otkupljenje, a istodobno se – u nekoj mjeri – razlaže i sama njegova tajna.

*„O lijepa crvena zoro,
Marija počiva,
Od sunca dana
Razbija se pakao
Živa hostija, Gospode Bože,
Tebi dajem svoju dušu
moj vječni spas,
Vidim dva pastira ruža,
Svetiji sveti oltar,
Tamo služe svoju prvu mladu misu sveti Pavao i sveti Petar,
Tamo ide Blažena Djevica!
O majko moja, majko moja, zašto slušaš moju prvu mladu misu?
O sine moj, sveti Pavle, sveti Petre, kako ne bih slušala,
Danas je treći dan
Da sam svog božjeg sina izgubila*

²⁸ Za ostale mogućnosti simbolizacije vidi: Pál – Újvári 2001.

²⁹ Predavanje: Verbényi, István: Radó Polkár, a liturgia tudósa. (<http://tar.liturgia.hu/Tanulmanyok/Verb%20ny%20Istv%20E1n/Verbenyi%20-%20Rado%20Polikarp%20a%20liturgia%20tudosa.pdf>) (28. 10. 2018.)

³⁰ Surányi 1974. 444. – Originalni naslov knjige Martinija je: Der christlichen Jungfrauen Ehrenkränzelein: darinnen alle ihre Tugenten durch die gemeine Krantzblümlein abgebildet und erklert werden durch M. Lucam Martini beschriben, mit einer Vorrede D. Joannis Avenarii

*Kriste moj svijetli,
Zakorači kroz svoj prag, (...)“
(Jászárókszállás)³¹*

Kod tipologizacije Vilmosa Tánczosa „živa hostija” je 16. slika, tj. „Metafore spasonosne euharistije (K:16)”. Ova slika je usko povezana sa slikom Marije koja počiva u zoru: „Znakovne strukture arhaičnih molitava: „živa hostija” i „lijepi cvijet” su sinonimi - metaforom izražavaju Kristovo tijelo koje visi na križu. Prvi je povezan sa slikom euharistije, a drugi asocira na sliku cvijeta križa, poznatu iz vjerskog folklor. (...)

Ta se slika uvijek povezuje sa slikom Marije koja počiva u zori (K,12), a posljedica je - Marija će roditi Spasitelja svijeta, koji će slomiti silu zla.

Epitet „lijep” u značenju „svet”, „čist” upadljivo se često koristi u Kristovim metaforama. (...) Mogućnosti povezivanja teksta slikovne jedinice izuzetno su ograničene. U svim slučajevima prati sliku Marije koja počiva u zoru ili prizor rođenja u zoru (K, 12b) i obično se i završava molitva. Prije završetka može doći jedino kao – klauzula – slika 'Otvori, Gospo blažena, da idemo...' (K:05a.3a).³²

Inačice lokalizacije zbivanja mogu biti i „Na visokom nebu kapelica”, u kojoj „Gospodin naš Krist svoju misu služi” (Jászberény); ili „Na kraju grada kapelica” i „U njoj služi sveti Petar misu” (Nógrádmegyér).³³

Ovoj vrsti molitve je srodna i takozvana molitva sv. Antuna, koja je zabilježena u mnogim naseljima među Mađarima u Rumunjskoj. Na primjer:

*„Moja kuća je sveti Ante,
Usred nje je oltar;
Pred oltarom križ Gospodina Isusa,
Sveta glava obješena,
Sveta kosa raspuštena,”
(Gyimesközéplak)³⁴*

U molitvi svetom Antunu iz Pécselya pripremaju se na „zlatnu misu”, no na nju ne mogu doći oni koji su opterećeni grijehom:

*„Moja kuća sv. Antun,
4 anđela u 4 kuta;
Usred sv. oltar, (...)
Pripremali bi se za zlatnu misu.
Zločinac ga pita, mogu li doći?
Ne možeš, jer si opterećen grijesima.”
(Pécsely)³⁵*

³¹ Erdélyi 1999, 289.

³² Tánczos 2001, 187.

³³ Erdélyi 1999, 279.

³⁴ Harangozó 1998, 136.

³⁵ Erdélyi 1999, 464.

5. Ostali tipovi

a) ispovjednik

Još tri izvorno mađarske arhaične molitve imaju vezu s euharistijom.

Ako netko postane „ispovjednik”, može primiti tijelo Kristovo. Uz pojam „ispovjednika” ne smijemo misliti samo na žrtvu koja se može podnijeti nakon ispovijedi, već i na protestantsku formulaciju, čiji se tragovi mogu pratiti do ranog XVI.-XVII. stoljeća, kad se ispovijed poistovjećivala s pričesću. Mogli bismo citirati nekoliko primjera iz Zapadne Ugarske. Na primjer, u protokolu posjeta luteranskih crkava slovenske zajednice iz 1627. (*Visitatio Generalis Ecclesiar. Schlavo-vendorum in bonis Széchianis et Batthianianis in Comitatu Castriferrei constitutarum, Anno 1627.*) u Dolincu³⁶ (danas u Sloveniji, Dolány na mađarskom jeziku) čitamo sljedeće: „N. B. Ako župa kupi grožđe župnom uredu, propovjednik mora dati vino za ispovijed; Sve dok ne kupe grožđe za groš, ispovjednici su dužni isto toliko vina.”³⁷ Drugi primjer je iz pisma koje je propovjednik Imre Bejtke iz Németújvára napisao Ferencu Batthyányju u travnju 1623.: „(...) Svećenik papista živi u Velikom Borištofu, čija sestra je žena Pavla Stojčića na Stinjaku, uz Santaleka, došao je taj u korizmi Stojčiću i sazvali su sve Hrvate iz okolice i on ih je ispovijedao (...)”³⁸

b) Krist je položen mrtav u crkvi

Ovdje nalazimo stanoviti prijelaz iz zlatne mise molitve svetoga Antuna, jer je u ovoj molitvi Krist bio položen na zlatnom stolu u zlatnoj crkvi, a sam Krist je tamo položio svoje tijelo, kako je to uobičajeno za ukop. Nakon krvi prolivene u raspeću, zlatni sprovod podsjeća na živu žrtvu svete mise.

*„Ustani, Marija ustani,
Tvoj Sveti Sin je uzet
Tri kapi njegove krvi su prolivene,
Anđeli su ga podigli
Odveli su ga na svjetlo mora,
U svjetlu mora nalazi se zlatni hram,
Tamo je zlatni stol,
Kome je Krist Gospodin naš priklonio svoju svetu glavu,
Ispružio je svoje svete noge,
Sklopio je svoje svete ruke,
Svetac je zatvorio oči,
Prolio je svoju svetu krv,
Otvorio je pet rana.
Tamo idu sveti Pavao i sveti Petar
S velikim sažaljenjem, velikom tugom.”
(Füge)³⁹*

³⁶ Nadopunjuje bogate podatke kanonskih pohoda iz godine 1631-1654., koji su objavljeni u: Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár VI. god. 1907. na stranicama 11-193.

³⁷ Payr 1910.

³⁸ Iványi 1990. 256.

³⁹ Erdélyi 1999. 359.

Zsuzsanna Erdélyi protumačila je rečenicu „Odveli su ih na svjetlo mora” kao motiv Grala: „svjetlost mora” = „morska trava”, iako nije isključila podsjećanje na hram u moru Klementove legende.⁴⁰ Povezujući se s motivom grala, zlatni lijes je povezan sa zlatnom kutlačom, odnosno posebnim priborom kojim anđeli skupljaju Kristovu prolivenu krv. Dakle, zlatni lijes simbolično sažima činjenicu da je Kristova smrt na križu značila otkupljenje čovječanstva. Tamo i tada.

c) *Saberi mi, mili sveto tijelo, svetu dušu, svetu krv Krista Isusa*

Sljedeća molitva izražava želju umiruće osobe za konačnim i potpunim sjedinjenjem s Isusom Kristom, Bogom:

*„Prije stotinu godina Isus, Isus naš mjenjač duše, Isus
umnožavatelj mira,
Oh, moji sati su prošli, moji su dani kratki,
U kome bih želio postati odrastao čovjek,
Željela bih dovesti čovjeka k sebi,
Moje tijelo je bolesno, moja duša je spremna otići u vječnu slavu,
Saberi mi, mili sveto tijelo, svetu dušu, svetu krv Krista Isusa,
Prebivaj u meni kao što si boravio u Nazaretu,
(inačica: Rodio se u Nazaretu)”⁴¹*

Hrvatska građa

1. Motiv grala: Sakupljena krv Kristova

Kudan kr(v)ca kapijaše,
Undan ruža cvatijaše.

Cijeli tekst molitve:

*„Nit iden niti pijem,
Nego tužan sanak snijem.
Džudije mi dolaziše,
Moga sinka ukradoše.
Zlatnu krunu skidivaše,
Trnovom ga okruniše.
Kudan trnca dopiraše,
Undan krvca kapijaše.
Kudan kr(v)ca kapijaše,
Undan ruža cvatijaše.
Dva anđela dolaziše
Pa te ruže berijaše.
U kitice kitijaše,*

⁴⁰ Erdélyi 1999. 361.

⁴¹ Erdélyi 1999. 383.

*U vinčiče vinijaše,
U kalež je kaležaše,
Prid Boga je donesoše.
Bog i Gospa govorili: “
Proložac Gornji (kod Imotskoga)⁴²*

Ljiljana Marks je o ovoj slici napisala: „U molitvicama se Isusovoj krvi nerijetko daje nadnaravna snaga; katkad na mjestu gdje krv kapa, izraste cvijeće, najčešće ružice. Isusova se krv spominje i u molitvicama o blagoslovljenoj nedjelji, što pojačava važnost i svetost nedjelje kao blagdana.“⁴³

Ova slikovna cjelina pripada hrvatskom molitvenom tipu sažetom u „Crkvice se gradi“, od kojih su jednu iz Posedarja nedavno analizirale Vjekoslava Jurdana i Anita Borzić.⁴⁴ U molitvi koja počinje sa „Zlatan pivčac“ ova se slika pojavljuje ovako:

*Anđelići s neba salaziše,
Krvcu sakupiše,
U kitice sakitiše,
U kalež ju metaše,
(Marica Đurić)
Vrbovo (Slavonija)⁴⁵*

U drugim inačicama se pojavi kontaminacija, spajanje različitih elemenata ove molitve: gdje je krv kapala, izrastao/la je cvijet / ruža, a anđeli su to skupili u buket.

Inačica s mirisom ruža je rijetka, posebna vrsta:

*U kalež ju slivaše,
Po nebesih nosiše.
Nebesa se otvoriše,
Svi anđeli poklekoše
Od mirisa ružičina,
Od milosti Gospodina.
(Doljanovac)⁴⁶*

2. Žito/hostija - grožđe/sveto vino - zajednica

Inačica mađarskog teksta „Suparništvo cvijeća“ kod Hrvata je poznata i kao žetvena obredna pjesma.

Bitni dijelovi molitve svetoj Barbari su sljedeći:

*Da nam polje urodi / Sa pšenicom bjelicom.
Da nam brdo urodi / Sa vinovom lozicom.
Da nam selo veselo / Bude zdravo i sretno.*

A cijela molitva iz Poljanovca je sljedeća:

⁴² Šetka 1970. 225–226.

⁴³ Marks 2011. 194.

⁴⁴ Jurdana – Borzić 2013.

⁴⁵ Kurjaković 1903. 122.

⁴⁶ Lahner 1931. 6.

*Šetala se Barbara,
Po visokih planina.
Ona ide u Bistru,
Majka Bari ne dala.
Bara majke ne sluša,
Ona ode u Bistru.
Kad je došla u Bistru,
Isus misu govori,
Anđeli mu pojiše.
Al ja molim Isusa,
Da nam baci jabuku,
Da nam baci u polje,
Da nam polje urodi
Sa pšenicom bjelicom.*

*Šetala se Barbara,
Po visokih planina.
Ona ide u Bistru,
Majka Bari ne dala.
Bara majke ne sluša,
Ona ode u Bistru.
Kad je došla u Bistru,
Isus misu govori,
Anđeli mu pojiše.
Al ja molim Isusa,
Da nam baci jabuku,
Da nam baci u brdo,
Da nam brdo urodi
S vinovom lozicom.*

*Šetala se Barbara,
Po visokih planina.
Ona ide u Bistru.
Majka Bari ne dala.
Bara majke ne sluša,
Ona ode u Bistru.
Isus misu govori,
Anđeli mu pojiše.
Al ja molim Isusa,
Da nam baci jabuku,
Da nam baci u selo,
Da nam selo veselo
Bude zdravo i sretno.
Amen.
(Poljanovac, Slavonija)⁴⁷*

⁴⁷ Lahner 1926. 27–28.

Kraći primjer obredne pjesme za žetvu:

*„Potočil Isus
Zlatnu jabuku,
Potočil je (ju)
U naše pole.
Naše je pole
Lijepo rodilo,
Lijepo rodilo
Žarku šenicu.
Potočil je ju
U naše brege
Naši su bregi
Lijepo rodili,
(Lijepo rodili)
Z vinsku jagodu,
Š čem se jalduju
Sve Božje mise
Pod Božjim krovom
Na Božjem stolu.
Potočil je ju
U naše selo,
Naše je selo
Zdravo, veselo.“
(Jertovec, Hrvatsko zagorje)⁴⁸*

Ove obredne pjesme / molitvice imaju dvije ili više poruka. Da rodi bogato i pšenica i grožđe, kao simboli prehrane moli se za „svagdanji kruh”. No ujedno se moli i za „svagdanju euharistiju: pšenica-hostija-tijelo Isusa i grožđe-vino-krv Isusa. Ali prehrana tijela i prehrana duše mora služiti cijeloj dobrobiti, zdravlju i sreći čovjeka na svijetu, čovjeka u zajednici – na selu. Od mađarskog „certamena” došli smo do hrvatskog simboličnog govora molitvice.

3. Crkva ni na nebu ni na zemlji - XY drži misu u njoj - Mária sjedi/plače tamo

Bajkovita formula: „čardak, ni na nebu, ni na zemlji” - čardak, što znači „kuća na kat” ili „kaula” u kontekstu „ni na nebu ni na zemlji”, danas izražava nemogućnost u hrvatskom jeziku, dok je u srpskom zadržala svoje primarno značenje. U bajkama je ova rečenica označavala neku divnu, posebnu situaciju. Sam Vuk Stefanović Karadžić, koji je 1853. godine objavio ovu bajku, bio je mišljenja da se tom formulom označava nemogućnost. Taj sadržaj usvojili su i Hrvati u nekim molitvama. Jer: kakav je raj? Pa nikako ne onakav kako ga zamišljamo, dakle to je nemoguće opisati.

Molitvena formula:

(...) crkvu gradi / Ni na nebu ni na zemlji, (...) U njoj Isus misu reče.

⁴⁸ Lahner 1926. 28–29.

A cijela molitva:

*„Sveti Pero crkvu gradi
Ni na nebu ni na zemlji,
Već u rajju na vratima.
U njoj Isus misu reče,
Marija mu sluga bješe.
„O Marijo, slugo moja,
Kakva bješe misa moja,
Misa moja i Petrova?“
„Kako posto svit i zemlja
I na svitu redovnici,
Nije ljepša misa bila,
Neg je danas Isusova,
Isusova i Petrova.“
(Vareš, Bosna)⁴⁹*

4. Kvaritelji blagdana, grješnici – kazna za one koji se klone mise: pakao

Među Hrvatima prikupljen je velik broj arhaičnih molitava o kvarenju blagdana i onima koji su propustili nedjeljnu misu. Kao što vidimo kod sledećeg teksta:

*U nedilju blagdan biše, / Svak u crkvu hodijaše. / Jedan grišnik
ne htijaše, / Već se u lov otimaše.*

„Svetu Mladu Nedelicu“ štiju posebno kajkavci, i imamo posebne arhaične molitve/pjesme o njoj.⁵⁰

Cijela molitva:

*Nedilja je svetica,
Subota je sestrice.
U sve dane, brate, radi,
U nedilju Boga hvali.
U nedilju blagdan biše,
Svak u crkvu hodijaše.
Jedan grišnik ne htijaše,
Već se u lov otimaše.
Kad se slavna Misa reče,
On u crkvu tad poteče.
Al' mu vajde ne bijaše,
Već otide na postelju,
Da će malo počinuti
I san s oka otrgnuti.
Nemila ga smrca nađe.
(...)*

⁴⁹ Lahner 1931. 7.

⁵⁰ Horváth 1994.

*Jer me nisi poštovao,
Kad si na onom svitu bio,
Već grišeći živio si,
Zato pakla dostojan si.(...)
Prekine se tanka dlaka,
Pade duša u dno pakla.“
(Igrane kod Makarske)⁵¹*

5. Manje raširena tematika

Kod Hrvata možemo naći i neke druge molitvice u kojima se nalazi tematika euharistije. Ovdje citiramo samo srž pojedinih tipova:

- a) *Kaj ja ne bi bio veseo, / Sem gnes pri svetoj maši bio.
(Križovljani)⁵²*
- b) *Obećal je, da će poslat / Sveto telo od pšenice / A krvčicu od
lozice.
(Sv. Juraj u Hrvatskom primorju)⁵³*
- c) *Koj pobožno k maši ide, / Anđeli ga s neba vide.
(Pitomača)⁵⁴*
- d) *Da pristupi stolu tvome / I oltaru prisvetome, / Di se sveto Tilo
prima.
Gala (kod Sinja)⁵⁵*
- e) *„O Isuse, o moj Spasitelju, / (...) / Pogledaj me iz Oštije svete.
(Gorica kod Imotskoga)⁵⁶*
- f) *O prisveti sakramente, da iz tebe iskra skoči
(Otok)⁵⁷*

Slovenska građa

1. Motiv grala: sakupljena krv Kristova

Središnji motiv:

*pa pridejo trije angele iz nebes / z zlatimi kelih, / sveto Rešnjo ki
pobero.*

Cijela molitva:

*„Sveta Rejšna kri se pocedi,
pa pridejo trije angele iz nebes
z zlatimi kelih,
sveto Rešnjo kri pobero*

⁵¹ Šetka 1970. 243.

⁵² Lahner 1926. 29–30.

⁵³ Lahner 1926. 19.

⁵⁴ Lahner 1931. 56.

⁵⁵ Šetka 1970. 244.

⁵⁶ Šetka 1970. 245.

⁵⁷ Lovretić 1902. 200.

*in nesejo pred nebeškeha rihtarja.
Nebeški rihtar govori:
Kdor bo to molitev zmolu (...)“
(Stari trg pri Ložu)⁵⁸*

2. Crkva - XY služi misu u njoj - Marija sjedi/plače tamo

U kapelici XY moli misu, sjedeći/plačući Marijin tip molitve poznat je i Mađarima i Hrvatima te Slovencima i jedan je od raširenijih tekstova. Centralna misao molitve je:

„Tam stoji mi cerkva kamena,... / Notri stojijo trije oltarji, Nazaj se ogledne, / Marijo zagledne”

Cijela molitva:

*„Tam stoji mi cerkva kamena,
Z belim vapnom vapnana,
Z žutoj svečoj pasana.
Notri stojijo trije oltarji,
Pred enim stoji sam sv. Hanž,
V rokah drži knjige božje,
Vun prebira vse reči božje.
Nazaj se ogledne,
Marijo zagledne:
„Kaj tebi, Marija, je,
Ke tak nemilo plačeš,
Tak debele souze stačeš,
Kak so te vinske jagode?“
„O, ke bi ne bila,
De sem sina zgibila
Pred tremi dnevi, (...)““
(Sv. Miklavž pri Ormožu)⁵⁹*

3. Marija/apostol uzima 3 kapi Kristove krvi: ... iz nje niče pšenica - grožđe - cvijeće

Jezgra slovenske tekstualne vrste vezane uz suparništvo cvijeća:

(...) tri kaplje krvi, / Ki 'do pale z mojih ran. / To prvo ,te nesli na šüroko polje, / Kde ,de rasla

Molitva u cjelini:

*„Či bi jaz van reka,
Ka ste vi moja mati ljübljena,
Van bi srce na dvoje razkolilo
Od preveke žalosti.
Stopte vi pod moj križ,*

⁵⁸ Novak 1983. 506.

⁵⁹ Novak 1983 83.

*Poberte vi moj sveti plašč,
 Poberte vi moje tri kaplje krvi,
 Ki 'do pale z mojih ran.
 To prvo, te nesli na široko polje,
 Kde ,de rasla romena pšenička:
 Bodo se hoštihe delale,
 Bodo se grešniki spovedavali,
 Na moje bridke muke zmišljavali.
 Drugo, te nesli na vinsko goro,
 Kde bode rasla vinska rozga,
 Na vinski rozgi romeno vinčeece:
 Bodo mešniki meše mešivali, se napajali
 In grešniki na moje bridke muke zmišljavali.
 Tretjo, te nesli v zeleni püngrad,
 Kde bodo rasle vse fele rožice, vijolice, lelje:
 Bodo pri svetih mešah dišale,
 Bodo se grešniki spovedavali,
 Na moje bridke muke zmišljavali.“
 (Svetinje blizu Ormoža)⁶⁰*

Struktura molitve je ista kao i kod suparništva cvijeća u mađarskom primjeru i kod obredne pjesme / molitve na Ivanje u hrvatskom primjeru. Ali dijelovi „pšenica“-„grožđe“-„čovjek” vezani su kod Mađara s cvijećem, kod Hrvata sa zlatnom jabukom, a kod Slovenaca krvlju Isusa. Dok je kod Mađara stil blizak srednjovjekovnom natjecanju ili čak i prenju, kod Hrvata i kod Slovenaca je postao tekst molitve mističniji ili simboličniji. I dok se kod Slovenaca – možemo reći – doslovno govori o otkupljenju (krvi Isusa), hrvatska molitva šalje nam metaforičnu poruku.

4. Anđeo čuva čovjeka od smrti bez primanja tijela Kristova

Slovinci se boje smrti bez svete pričesti, da smrt ne stigne pokojnika u snu, barem se to očituje u ovoj raširenijoj vrsti molitve čija je srž:

ka nemo mogli mrejt / brezi Kristušosovga tela.

A molitva je:

*„Boug nan je velo doj lečti,
 z méron zaspati, nikoga se nej bojati,
 angela čuvara na pomoč zvati:
 prvi de nas čuvau,
 ka nemo mogli mrejt
 brezi Kristušosovga tela,
 pravoga živoga Boga ...
 Jezuš je gor stano, (...)“
 (Kobilje v Prekmurju)⁶¹*

⁶⁰ Novak 1983 288–289.

⁶¹ Novak 1983. 211.

5. Ostali tipovi

- a) *Je zapustu jogram (...) ta živi sv. zakrament, (Iz Gor. Vertojbe)*⁶²
- b) *Teči, teči, bistra voda... (pjesma) – Gornji Senik / Felsőszölnök*

Završetak

Na temelju navedenog možemo zaključiti da se motiv grala često nalazi i u mađarskim i u hrvatskim i u slovenskim arhaičnim molitvama. Razlike se mogu pronaći u pojedinostima: Gral ima izuzetno širok raspon naziva u mađarskoj građi; u hrvatskim molitvama skida se zlatna kruna vezana uz motiv grala i stavlja se trnova kruna na Isusovu glavu, te iz krvi koja kaplje izraste ruža koju anđeli uvijano u buket odnose u nebo. U slovenskim molitvama motiv krvi proteže se do tipa poznatog kao Natjecanje cvijeća u mađarskoj građi: Kristova se krv odnosi na polje, planinu i vrt (ili drugo okruženje koje je stvorio čovjek). – Zajedničko je svim trima narodima to da je u molitvama najvažniji elemenat muka Isusa, pasija Isusa Krista, ključni čin božjeg Sina, otkupljenje.

Drugi zajednički motiv, druga zajednička slika je žitni cvijet, grozdov cvijet i još neki cvijet (mađarski i slovenski), a u hrvatskim tekstovima treća jabuka donesena ljudskoj zajednici. Za Slovence, kao što je već spomenuto, kapi Kristove krvi postaju pšenica, grožđe i druge vrste cvijeća.

Treću zajedničku tematiku možemo sažeti kao tip „Crkva - XY služi misu u njoj - Marija sjedi/plače tamo”. Lokalna je karakteristika u hrvatskim molitvama preuzimanje bajkovite formule: „crkva ni na nebu ni na zemlji”. U slovenskim molitvama u crkvi su obično tri oltara, a na jednom od njih sveti Ivan služi misu. Molitve s tekstom „Zora – Marija – rođenje Isusovo – živa hostija” javljaju se u mađarskoj građi.

Molitve o onima koji kvare blagdan i o onima koji ne slušaju misu nalaze se među hrvatskim molitvama u većem broju i ne nalazimo ih u druga dva korpusa. Među slovenskim molitvama sabran je u znatnom broju tip u kojemu Anđeo čuva spavače da ne umru a da nisu primili tijelo Kristovo.

Različite druge molitve s tematikom euharistije, koje se javljaju u manjoj mjeri, mogu se naći u svim kulturama.

U mađarskim arhaičnim molitvama euharistija se pojavljuje uglavnom kroz motiva grala, u hrvatskim molitvama se ističe da se te kapi krvi pretvaraju u ruže. Kod slovenskih molitva posebno važno je izbjeći smrt usnulog, da bez uzimanja svete hostije, tijela Isusa ne odlazi na onaj svijet.

Izjava Zsuzsanne Erdélyi da bi se „ova molitvena lirika mogla nazvati i lirikom vizije, nekom vrstom poetskog prikaza srednjovjekovne književnosti vizija”⁶³ odnosi se na sva tri korpusa.

⁶² Štrekelj 1904-1907. III. 6583.

⁶³ Erdélyi 1999 300.

LITERATURA

- Arany, László – Gyulai, Pál (1871)
Magyar népköltési gyűjtemény, Új folyam I. k. Athenaeum kiadó, Pest.
- Erdélyi, Zsuzsanna (1976)
Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Erdélyi, Zsuzsanna (1992)
Historische Fragen der archaischen Volksgebete, *Studia Slavica Hungarica* 37. 1991–1992. 29.–86. (5.).
- Erdélyi, Zsuzsanna (1999)
Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok. Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony.
- Harangozó, Imre (1998)
Krisztus háze aranyosoz..., Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából, Újkígyós, Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadványa.
- Horváth, Sándor (1994)
Sveta Mlada Nedelica, Religiozni običaji zalskih Hrvata, *Etnografija Hrvata u Mađarskoj*, 1994. 7–20.
- Iványi, Béla (1990)
A körmendi Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei I. 1527–1625., *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* 29/1., Szeged, József Attila tudományegyetem.
- Jurdana, Vjekoslava – Borzić, Anita (2013)
Jedan primjer iz hrvatske nabožne književnosti, Molitvica iz Posedarja, *Riječki teološki časopis* 21/2. 2013., 415.–440.
- Kallós, Zoltán (1971)
Balladák könyve, *Kriterion* kiadó, Bukarest.
- Kanyaró, Ferencz (1899)
A székely népköltészet legszebb virága, *Unitárius Közlöny* XII. Kolozsvár, 1899. április, 4. szám, 117 – 119. = http://epa.oszk.hu/02100/02175/00128/pdf/Unitarius_Kozlony_1899_04.pdf
- Kriza, János (1911)
Vadrózsák I. k. Athenaeum, Budapest.
- Kurjaković, Mijo (1903)
Molitve: u Vrbovi (Slavonija), *Zbornik za narodni život i običaj* 8. 1903. 119.–123.
- Lahner, Juraj (1926)
Hrvatske narodne pobožne pjesme, *Jeronimska knjižnica* 223, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima.

- Lahner, Juraj (1931)
Od svetaca božjih – hrvatske narodne pobožne pjesme, Jeronimska knjižnica 346, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima, 1931
- Lovretić, Josip (1902)
Otok, Narodni život i običaji, 2. Zbornik za narodni život i običaje 7/1. 1902., 57–206.
- Marks, Ljiljana (2011)
Pučke molitvice, u: Marks, Ljiljana (ur.): *Križi lete po nebu – molitvice iz Dubrovačkog primorja*, Biblioteka Prošlost i sadašnjost, knj. 42. Dubrovnik, Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik, 2011. 173.–207.
- Novak, Vilko (1983)
Slovenske ljudske molitve, Zbral, uredil, predgovor in opombe, Ljubljana, Družina, 1983.
- Olosz, Katalin (2001)
Kanyaró Ferenc és az erdélyi magyar népballadakutatás, u: KESZEG, Vilmos (ur.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 9. Krizsa János Néprajzi Társaság*, Kolozsvár, 2001, 121.–134.
- Pál, József – Újvári, Edit (2001)
Szimbólumtár, Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából, Balassi Kiadó, Budapest.
- Payr, Sándor (1910)
Egyháztörténeti emlékek, Forrásgyűjtemény, A Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez I. kötet, Sopron, Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület.
- Šetka, Jeronim (1970)
Hrvatska pučka religiozna poezija, Kačić 3., Split, 187-265.
- Štrekelj, Karel (1904-1907)
Slovenske narodne pesmi, Razdelek II. Narodne molitvice, Izdala in založila Slovenska matica, Ljubljana, III.
- Surányi, Dezső (1974)
A kereszténység növényei, Vigilia 7., 442–447.
- Tánczos, Vilmos (1999)
Aufgetan ist das Tor des Osterns. Volkkundliche Essays und Aufsätze, Miercurea Ciuc.
- Tánczos, Vilmos (2000)
Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei, Miercurea Ciuc.
- Tánczos, Vilmos (2001)
Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér, Budapest.
- Vargyas, Lajos (1976)
A magyar népballada és Európa, Budapest.